

Hilary PUTNAM - Richard RORTY: Co po metafyzice?

Archa, Bratislava 1997, 94 s.

Témou dvoch esejí, ktoré nám približuje publikácia s názvom *Co po metafyzice?*, je problém "pozostalosti" tzv. metafyzickej tradície v súčasnosti. Zápas, ktorý - ako tvrdí jeden z autorov - prebieha vo vnútri našej kultúry. Zápas o dedičstvo ideálu tzv. celostnosti a objektivity vo vede v konfrontácii s vákuom, ktoré na tomto "mieste" nastalo v postmodernej ére.

V súvislosti s touto publikáciou je nemenej dôležitá skutočnosť, že našej "filozofickej obci" sú zaujímavou formou prezentované myšlienky dvoch súčasných popredných amerických filozofov. A tak prostredníctvom ich diskusie je zároveň sprístupňovaný "svet" uvažovania, ktorý ostáva ešte stále do značnej miery neznámy. Prostredníctvom diskusie dvoch autorov stojacich svojimi tézami - v kontexte problému metafyzického kultúrneho dedičstva - na zásadne odlišných stanoviskách.

Do celej problematiky názorne uvádza esej Hilaryho Putnama - *Realizmus s ľudskou tvárou*. Ten rozvíja svoje úvahy zoči-voči rozkladajúcemu sa ideálu objektívneho a neosobného poznania, ktorý stál kdesi na úplnom počiatku utvárania vied, metafyzického ideálu, ktorý však bol rýchlym rozvojom prebiehajúcim v rámci týchto oblastí napokon diskvalifikovaný z rámca dnes vo vede akceptovaných predstáv.

Možno povedať spolu s autorom: našou témou je smrť metafyziky. Smrť metafyzického sna o tzv. kruhu vedy, ktorý sa rozširuje dovtedy, kým už neostane nič, čo by bolo mimo neho. Newtonovho a Descartovho sna.

Konkrétne, otázka, ktorú si Putnamova esej kladie, znie asi takto: Ako to, že sa svet javí stále paradoxnejším, v závislosti od toho, ako sa spektrum vedeckého poznania rozširuje? Pritom táto myšlienka, pochádzajúca "z Nietzscheho", môže byť podľa Putnama doložená na materiáli z akéhokoľvek vedného odboru súčasnosti.

To, čo je skutočne paradoxné, je rozpor s realizmom. S predstavou, že je možný napríklad opis fyzikálnej skutočnosti, ktorý nie je len opisom z "nejakého jednotlivého hľadiska", ale akoby z pozície "Božieho oka". Skutočne paradoxné je, že ako sa "kruh vedy" zväčšuje, stáva sa takáto predstava niečím nedosiahnuteľným...

Ako príklad možno uviesť diskusie o "kvantovej mechanike" alebo problémy spojené s riešením paradoxu tzv. luhára v modernej logike. Závery, ktoré priamo vyplývajú napríklad z Bohrovej "kodanskej interpretácie" kvantovej teórie, alebo z Tarského riešenia paradoxu, hovoria, že predstava "Božieho oka" na úrovni poznatkov, ktoré najnovšia veda dosiahla, je principiálne neobhájiteľnou predstavou.

Ideál neosobného poznania sa tak postupne rozpadá. Ideál, ktorý je však podľa Putnama zakorenený v nás. Autorove úvahy po tomto vcelku púťavom uvedení

nemožno nazvať inak ako rétorikou usilujúcou sa nasadiť metafyzike "ľudskú tvár", čo však považujem za nie príliš šťastné riešenie, a to tak vo vzťahu k metafyzike, ktorá je "v nás", ako aj vo vzťahu k "ľudskej tvári". Nie som presvedčený ani o užitočnosti, ani o pôsobivosti takéhoto neadekvátneho postupu.

Podľa Putnama našou reakciou na "kolaps" nejakého podujatia by však nemala byť rezignácia. O dôvod viac, ak ide o podujatie *"také kľúčové, ako je metafyzika"* (s. 44). Pretože sme podľa autora presvedčení, že metafyzické diskusie sa nestratia dovtedy, kým na svete zostanú ľudia, ktorí uvažujú. Toto sa nezdôvodňuje, ale berie sa *"to za hotovú vec"* (s. 43).

Tzv. realizmom s ľudskou tvárou sa napokon nazýva isté vysvetľovanie toho, že ilúzie, ktoré filozofia vytvára, sú sice ilúziami, ale ilúziami, ktoré neoddeliteľne prináležia k "podstate života samotného". Toto vysvetľovanie pritom nič nemení na ich štatúte - na tom, že sú ilúziami...

Znovu môžem len zopakovať, že som v tejto súvislosti veľmi skeptický vo vzťahu k zrozumiteľnosti a nejakému zmyslu takéhoto Putnamovho snaženia. Pretože ak toto stanovisko nie je schopné vykázať svoju neosobnosť a ono ju nie je schopné preukázať, tak sa vlastne tiež rovná napríklad opisu fyzikálnej skutočnosti z "nejakého jednotlivého hľadiska"... a teda je "opodstatnené" len z nejakého jednotlivého hľadiska. Obdobne reaguje vo svojej eseji *Putnam a hrozba relativizmu* i Richard Rorty. Ten nalieha - obrazne povedané - *"aby sme aj naďalej hovorili, ako nám zobák narástol, ale podávali k tejto reči iný filozofický komentár, než je ten, ktorý nám ponúka realistická tradícia"* (s. 66).

Ak totiž nepodrobíme náležitému skúmaniu ilúzie, ktoré vytvára filozofia, len preto, že podľa Putnama tvoria súčasť ľudského života, ak nepreskúmame povahu týchto predstáv a to, v čom spočíva ich príťažlivosť pre našu kultúru, bude naše úsilie znamenať len pokračujúcu účasť na ich "zlyhaní".

Rortyho pragmatické stanovisko hovorí, že tieto ilúzie sa možno *"budú stále znovu a znovu v prestrojení vracat', možno že sú nenapraviteľnými úchylkami..."* (s. 68). Avšak nikdy to nebudeme môcť zmysluplne tvrdiť, ak ich predtým nepodrobíme prísnej kritike. *"Nikdy však nezistíme, že to tak je, keď neurobíme všetko pre to, aby sme sa ich zbavili tak, že na ne budeme aktívne zabúdať, nezačneme sa zaoberať inými témami a nebudeme hovoriť takým spôsobom, ktorý urobí návrat týchto starých tém obťažným..."* (str.68).

Zlyhanie metafyzických východísk novovekej vedy podľa Rortyho je niečo, s čím sa musíme jednoducho zmieriť. Čo to znamená? To, čo veda objavuje - napríklad v podobe Bohrovej "kodanskej interpretácie" - je čosi, čo tu bolo už predtým. To je, dajme tomu, svet. Snaha po znovuvybudovaní metafyzických základov, ktoré stáli kdesi na počiatku úsilia o objavenie sveta, napríklad v podobe "kodanskej interpretácie", je však podľa Rortyho niečo celkom neužitočné.

Objavovaný svet závisí od nás a od nášho jazyka. Nevyhnutne platí, že nie sme schopní svet objavovať bez toho, aby sa v tejto našej činnosti neodrážali naše záujmy, potreby a hodnotové postoje. Napriek tomu podľa realistov to, čo sa objavuje, napríklad v podobe kvantovej mechanickej teórie, je "svet". *"Avšak táto vznešená*

plytkosť nemá vôbec žiadne dôsledky... Je to teda onen druh prázdnoty, akému by sa mali pragmatikovia ako Putnam a ja vyhnúť" (str.87).

Vedou objavovaný svet je teda niečo, čo sa opisuje výlučne z "nejakého jednotlivého hľadiska" a snaha o tzv. realizmus je, ak túto tézu zopakujem, niečo zjavne neužitočné. "*Pre pragmatikov, ako je Putnam a ako som ja, by otázka mala vždy byť "Na čo to je?", nie "Je to skutočné?", či "Je to mylné?". Ak kritizujeme rozlíšenia či problematiky iných filozofov, mali by sme napádať ich relatívnu neužitočnosť, nie ich nezmyselnosť či iluzórnosť, či nekoherentnosť"* (str.67).

V rámci tohto veľmi stručného uvedenia do problematiky realizmu a relativizmu v štýle modernej americkej filozofie je azda správne ešte pripomenúť skutočnosť, že všetky Rortyho úvahy o "zlyhaní" metafyzických východísk našej kultúry, sú rovnakou mierou, ako samy tieto tzv. východiská, metafyzickými úvahami... A odvážim sa tvrdiť, o čom však autor podľa všetkého veľmi dobre vie, úvahami metafyzika... A teda ilúziami, ktoré sa od tých Newtonových a Descartových líšia len tým, že sú možno užitočnými ilúziami...

Myslím, že publikácia *Co po metafyzice?* je zaujímavým príspevkom k našej knižnej ponuke. A to predovšetkým pre tých, ktorí hľadajú reflexiu našej aktuálnej "filozofickej" prítomnosti.

Veľmi rád by som pritom ponechal bokom všetky úvahy o skutočnej dôležitosti problémov, o ktorých sa v tejto publikácii zaujímavou formou diskutuje.

Tomáš Čana

Jiří Nosek: *Mysl a tělo v analytické filosofii*

Filosofia, Praha 1997, 202s.

Rozhodla som sa napísať recenziu, a tak si sadám k počítaču, stláčam klávesy a formulujem vety. Rozhodnutí, želaní, vier, predsavzatí vstupuje do nášho každodenného života neúrekom. Často sa stávajú štartovacou čiarou nášho konania alebo nekonania. Determináciu správania človeka jeho vôľou, želaním alebo rozhodnutím v bežnej skúsenosti spochybňuje málokto. A čo by aj znamenalo spochybniť *fakt*, že k napísaniu tejto úvahy ma viedlo moje rozhodnutie? Nejasnosti späté s *realitou* tohto faktu, ako aj jeho *vplyvu* na naše konanie spôsobujú filozofii (najmä nášho storočia) problém. Povaha tohto problému sa najčastejšie odzrkadľuje v otázkach: Ako to, že "čosi" nehmatateľné, bez tiaže a veľkosti, ovplyvňuje konanie takého zložitého systému, akým je človek? Aký je vzťah fenoménu, ktorý sme pomenovali mysl'ou, k aktivite tela (mozgu)? Podlieha pôsobenie mysle na telo podobným zákonom ako hociktoré iné (fyzikálne) teleso? Tieto otázky a množstvo ďalších vyústili vo filozofii (a postupne aj vo vede) do formulácie psychofyzického problému ako problému vzťahu mysle (psychického, vedomia, duše) a tela (fyzického), prípadne mozgu.

Práca J. Noska nás oboznamuje s tým, ako sa s problémom "*spojenia mysle a tela*" vyrovnáva súčasná anglo-americká filozofia mysle. Napriek tomu, že